JADWIGA LEWANDOWSKA

Stary Rypin – od grodu do miasta

Stary Rypin – from stronghold to town

Zarys treści. Artykuł dotyczy problematyki średniowiecznego kompleksu osadniczego w *Starym Rypinie* (obecnie Starorypin Prywatny, gm. Rypin, woj. kujawsko-pomorskie), jako miejsca centralnego. Był to ważny ośrodek dla kształtowania się stosunków osadniczych i kulturowych na obszarze później ukształtowanej, historycznej ziemi dobrzyńskiej przez bardzo długi czas – co najmniej od połowy XI wieku na pewno do połowy XIV wieku. Źródła pisane wskazują, że już *Stary Rypin* był miastem założonym najprawdopodobniej pomiędzy 1323 a 1326 rokiem. Przed 1345 rokiem, z nieznanых przyczyn, nastąpiła translokacja ośrodka osadniczego i administracyjnego na teren dzisiejszego miasta Rypin. Świadectwem minionej świetności tego miejsca jest kompleks wielofazowych stanowisk archeologicznych – miejsc wielokrotnie przeorganizowanych osadniczo, zamieszkałych już w pradziejach, intensywnie użytkowanych i przybudowywanych w średniowieczu, zarówno wczesnym, jak i późnym.

Słowa kluczowe: ziemia dobrzyńska, grodzisko wczesnośredniowieczne, obiekt typu *motte* i *bailey*, miejsce centralne, cmentarzysko, cegielnia, średniowiecze.

Kompleks stanowisk archeologicznych w *Starym Rypinie*, jak pokazują wyniki badań archeologicznych fascynuje, zaskakuje i wciąż wymaga dalszych badań wykopaliskowych, interdyscyplinarnych studiów, także w kontekście miejsca centralnego, położonego na trudnym obszarze pogranicza. Pierwsze badania wykopaliskowe prowadził tu w latach 1961–1963 Jan Grześkowiak. Rozpoznano wówczas przede wszystkim stanowisko numer 1, a dokładniej tzw. grodzisko pierścieniowate, w niewielkim stopniu także osadę otwartą, cmentarzysko, podgrodzie i osadę produkcyjną w Kowalkach. Cała dokumentacja zaginęła, zaś wyniki badań nie doczekały się kompleksowego opracowania przez ich autora (Grześkowiak 1963, s. 35–37, 44–46; 1967, s. 30–37). Jedynie materiał źródłowy był przedmiotem pracy magisterskiej Anny Łytki (2007). W 1980 roku badania

powierzchniowe na terenie obiektu obronnego przeprowadził Andrzej Gajda (1981; por. też Kajzer, Horonziak 1995, s. 199–200). W celu weryfikacji chronologii na stanowisku tym w latach 90. XX wieku zrealizowano badania sondażowo-weryfikacyjne, na podstawie których zmieniono wcześniejsze ustalenia, datując gród tzw. pierścieniowaty od 2. połowy XI do przełomu wieków XIII i XIV, natomiast tzw. gródek stożkowaty na początek 1. połowy XIV wieku (Marciniak-Kajzer, Horonziak; Kajzer 1998). Ponowne prace archeologiczne podjęte pod kierownictwem autorki niniejszego artykułu rozpoczęły się w 2007 roku i trwają do dzisiaj (Lewandowska 2007; 2008; 2009; 2010, s. 78–85; 2011, s. 541–552). W 2007 roku prace skoncentrowano na tzw. gródku stożkowatym; w 2008 roku kontynuowano je¹, rozpoczęto też badania w obrębie reliktów tzw. grodu pierścieniowatego oraz w zachodniej części stanowiska 3. W roku 2009 prace wykopaliskowe prowadzono wyłącznie na stanowisku 3². W celu pełniejszego rozpoznania kompleksu osadniczego w *Starym Rypinie* w 2010 i 2014 roku realizowano też badania nieinwazyjne oraz wykonano zdjęcia lotnicze³, zaś w 2012 roku na stanowisku 3 prowadzono także poszukiwania z wykrywaczem metali. W latach 2014 i 2015 badaniami wykopaliskowymi objęto stanowiska 3 i 4. Ze względu na intensywne wykorzystywanie rolnicze opisywanego terenu (szczególnie stanowisk 3 i 4) prace archeologiczne powinny być kontynuowane nie tylko w aspekcie poznawczym, ale także ratowniczym⁴.

Niewątpliwie jednym z ważniejszych grodów ziemi dobrzyńskiej zarówno w okresie wczesnego, jak i późnego średniowiecza był ośrodek w pierwszym Rypinie. W średniowieczu, do połowy XIV wieku, *Rypin* znajdował się na obszarze obecnej miejscowości Starorypin Prywatny (gm. Rypin, woj. kujawsko-pomorskie⁵) (ryc. 1). Wraz z translokacją ośrodka osadniczego i administracyjnego przed 1345 rokiem, na teren dzisiejszego miasta przeniesiono także jego nazwę, a dawny gród określono jako *Stary Rypin*⁶. Świadectwem minionej świetności tego miejsca jest kompleks wielofazowych stanowisk archeologicznych. Miejsce to było wielokrotnie przeorganizowywane osadniczo, zamieszkałe już w pradziejach,

¹ W 2007 roku wykop (1/07) założono we wschodniej części wyniesienia; miał on wymiary 7×4 m; w toku eksploracji został poszerzony o 2,5 m na wschód w celu uchwycenia narożnika kamiennego fundamentu późnośredniowiecznej budowli. W 2008 roku w tej części gródka założono kolejny wykop o wymiarach 4×6 m (2/08).

² Założono tam dwa wykopy: 3/09 o wymiarach 7×4 m oraz 4/09 o wymiarach 6×4 m.

³ Badania nieinwazyjne prowadzone były przez zespół z firmy Proton-Arche pod kierownictwem Łukasza Porzuczka oraz pod egidą Fundacji „Vetustas. Przestrzeń Pogranicza” przez Wiesława Małkowskiego.

⁴ Od 2010 roku badania archeologiczne przeprowadzone są także ze środków finansowych Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu.

⁵ W artykule konsekwentnie będą używane określenia *Stary Rypin* lub *Rypin*.

⁶ W dniu 24 czerwca 1345 roku wystawiony został przez Władysława Garbatego przywilej lokacyjny dla *Nowego Rypina*, w związku z przeniesieniem miasta i jego powtórna lokacją na nowym miejscu (Wroniszewski 2010, s. 109, 131–133).

Ryc. 1. Starorypin Prywatny, gm. Rypin. Lokalizacja kompleksu osadniczego (oprac. J. Lewandowska)

Fig. 1. Starorypin Prywatny, Rypin commune. Location of the settlement complex (prepared by J. Lewandowska)

intensywnie użytkowane i przybudowywane we wczesnym i późnym średniowieczu (Lewandowska 2011, s. 541–552; Lewandowska, Szymkowicz w druku). Stanowisko 1 to pozostałość wczesnośredniowiecznego i późnośredniowiecznego obiektu obronnego. Wielohektarowe stanowisko 3 w świetle dotychczasowego rozpoznania zawiera relikty osady ludności kultury pomorskiej, wczesnośredniowiecznej osady podgrodowej, późnośredniowiecznej osady, a także późnośredniowiecznego cmentarzyska. Niewykluczone, że jest także miejscem lokalizacji kaplicy Marii Magdaleny i kościoła Bożogrobców, na których istnienie wskazują źródła pisane (Gałkowski 2009). Stanowisko 4 jest miejscem dawnej wczesnośredniowiecznej osady, a także późnośredniowiecznej i nowożytnej cegielni. Stanowisko 6, nie weryfikowane szerzej wykopaliskowo, skrywa najprawdopodobniej większe cmentarzysko wczesnośredniowieczne, być może także, jak wynika z dotychczasowych badań powierzchniowych, pozostałości osadnictwa pradziejowego⁷ (ryc. 2).

⁷ Dane znajdujące się w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Toruniu, Delegatura we Włocławku, wymagają komentarza i sprostowania. Na archiwalnych kartach AZP znajdują się następujące informacje: stanowisko 1 – grodzisko, wczesno- i późnośredniowieczne (IX–XIV wiek), stanowisko 3 – osada wczesnośredniowieczna (XII wiek) oraz ślad osadnictwa z późnego średniowiecza (2. połowa XIII wieku), stanowisko 4 – osada kultury łużyckiej oraz ślad osadnictwa z wczesnego średniowiecza (XIII wiek), stanowisko 6 – osada kultury pomorskiej, osada kultury przeworskiej. Zaprezentowany tam stan wiedzy uległ znacznej weryfikacji, o czym więcej w niniejszym tekście.

Ryc. 2. Starorypin Prywatny, gm. Rypin. Lokalizacja stanowisk archeologicznych 1, 3, 4, 6 (oprac. J. Lewandowska)

Fig. 2. Starorypin Prywatny, Rypin commune. Location of archaeological sites 1, 3, 4, 6 (prepared by J. Lewandowska)

Wymienione powyżej obiekty obronne wraz z zespołem osadniczym w *Starym Rypinie* były niewątpliwie miejscem kluczowym dla kształtowania się stosunków osadniczych i kulturowych na obszarze później ukształtowanej, historycznej ziemi dobrzyńskiej i to przez bardzo długi czas, bowiem co najmniej od połowy XI wieku z pewnością do połowy XIV wieku⁸.

Znaczących informacji o centralności tego miejsca dostarczają także źródła pisane. Pierwszy raz *Rypin* wymieniony został w tzw. falsyfikacie mogileńskim

⁸ Nawet po translokacji nadal utrzymywano tam świątynię bożogrobców pw. Najświętszej Marii Panny oraz św. Piotra i Pawła Apostołów. Świątynia ta, według ustaleń Janusza Bieniaka, powstała po objęciu przez Wolkmar archidiaconatu dobrzyńskiego w latach 1312–1316, a ostateczny jej kres nastąpił dopiero w 1868 roku, kiedy ruiny całkowicie rozebrano (Bieniak 1990; Ptaszyński 1999). Dodatkowo źródła pisane wskazują jednoznacznie na istnienie w *Starym Rypinie* rozległej własności królewskiej i szlacheckiej (Wroniszewski 2010, s. 110). Właściciele szlacheckiej części miejscowości to Starorypińscy, którzy wywodzili się najprawdopodobniej od wójta rypińskiego z połowy XIV wieku, Eberharda (Bieniak 1994, s. 39–78; Szybkowski 2010, s. 29).

(Labuda 1978, s. 21–57). Jeżeli wierzyć informacjom tam zawartym, to w połowie XI wieku Stary Rypin był już znaczącym kompleksem osadniczym i gospodarczym. Inne źródło mówiące o udziale mieszkańców grodu i najbliższej okolicy w transzycie i handlu, to dokument księcia Kazimierza z 1252 roku, który wymienia komory celne w księstwie kujawskim, w tym również w Starym Rypinie (Bogucki 1992, s. 9). Trudno archeologicznie prześledzić losy pierwszego rypińskiego grodu i kasztelanii, położonego na trudnym obszarze pogranicza. Także źródła pisane nie dostarczają, zwłaszcza dla XII wieku, wystarczającego spektrum informacji (więcej na ten temat m.in. Guldon, Powierski 1974, s. 140–160). Dotychczas przypuszczano, że w XII lub na początku XIII wieku, gród został zniszczony i wówczas kasztelaninę tę przyłączono tymczasowo do dobrzyńskiej (Gałkowski 2009, s. 20). Zakłada się, że restytucja kasztelanii rypińskiej nastąpiła przed 1297 rokiem (Bogucki 1988, s. 82–83). Pierwszy kasztelan rypiński – Włost (*comitibus Wlostone castellano de Ripin*), wymieniony został w dokumencie z 1297 roku (dokument wystawiony przez księcia dobrzyńskiego Siemowita dla łowczego dobrzyńskiego Niemsty z Chojna), a w dokumencie z 1300 roku pojawia się jego następca – Bogusław, który wystąpił jako świadek w akcie nadania księcia Siemowita dla kościoła płockiego (Wroniszewski 2010, s. 98). Inne źródło mówiące o Starym Rypinie to dokument z 1313 roku, gdzie pojawiły się informacje, że wsie Strzygi, Sumin, Sadłowo i Stępowo leżą w ziemi dobrzyńskiej i kasztelanii rypińskiej (Guldon, Powierski 1974, s. 142; Bogucki 1988, s. 84). Z 1. połowy XIV wieku zachowały się także dokumenty, które można łączyć z przebudową grodu. Sędzia łączyci – Chwał, jak stwierdził w zeznaniu złożonym w 1339 roku, wielokrotnie przebywał z Władysławem Łokietkiem na ziemi dobrzyńskiej i był świadkiem, jak *on fecit placari dictum Ripin* (Wroniszewski 2010, s. 103). Także w nadaniu z 1323 roku dla sprowadzonych wcześniej do Starego Rypina bożogrobców znajdujemy wzmiankę o nowej fazie grodu – *sub castro novo* (Wroniszewski 2010, s. 106).

Wróćmy jednak do pierwszego obiektu obronnego. O powstaniu grodu, jego wyglądzie, specyfice zabudowy w pierwszych wiekach funkcjonowania wiemy bardzo mało. Powodem takiego stanu rzeczy jest przede wszystkim jego przeobrażenie w późnym średniowieczu. Późnośredniowieczna warownia została bowiem posadowiona na starszej twierdzy drewniano-ziemnej, najprawdopodobniej typu pierścieniowego (Olczak, Siuchniński 1976, s. 111–152). W wyniku realizacji nowej idei organizacyjnej i osadniczej zniszczeniu uległo szereg starszych nawarstwień kulturowych, zaś samo stanowisko 1 jest pozostałością dwóch obiektów obronnych, co zostało już w XIX wieku adekwatnie opisane: „[...] istnieje jedyne może grodzisko w swoim rodzaju. Jest ono, że tak powiem, „podwójne”, otoczone z trzech stron głębokimi parowami, z rzeczkami pośrodku, a z czwartej, najwęższej, oddzielone od sąsiedniego wzgórza szerokim i głębokim wykopem. Z tej to ostatniej strony grodzisko rzecz można, stoi na grodzisku, ponad jednym bowiem wysoko położonem zagłębieniem wznosi się z boku drugie, bardzo spadziste

wzgórze, posiadające również niewielkie zagłębienie” (Zalewski 1892, s. 7). Zaiste obserwowane dziś reliktów założenia obronnego w *Starym Rypinie* są „podwójne”, składają się – jak zostało to określone przez L. Kajzera – z położonego na zachodnim skraju cypla obiektu „pierścieniowatego” i ułożonego dalej na wschód „stożkowatego”⁹ (Kajzer 2000, s. 168).

Na naszą dotychczasową niemoc w rozpoznaniu pierwszego wczesnośredniowiecznego grodu wpływa także destrukcyjność badań archeologicznych. Z prac wykopaliskowych na stanowisku 1, prowadzonych w latach 60. XX wieku, pozostał bowiem wyłącznie materiał ceramiczny i niekompletny zestaw znalezisk tzw. wydzielonych, nieznane są natomiast losy dokumentacji wykonywanej zapewne podczas prac archeologicznych. O wynikach badań milenijnych skoncentrowanych przede wszystkim na grodzie tzw. pierścieniowatym dowiadujemy się wyłącznie z dwóch opracowań o charakterze sprawozdawczym (Grześkowiak 1963, s. 35–37, 44–46; 1967, s. 30–37). Pierwszy badacz *Starego Rypina* – J. Grześkowiak – w tekstach tych zamieścił między innymi informacje, że wał zbudowany został w konstrukcji przekładkowej, zarejestrował także ślad jego spalenia od strony zachodniej i późniejszej naprawy. Jak wynika z informacji zawartej w literaturze, w tej części wału znaleziono monetę z XI wieku, która zdaniem autora badań znalazła się tam w czasie wykonywania naprawy po pierwszym pożarze. Wnętrze grodu, według ustaleń z lat 60. XX wieku, także uległo pożarowi i nie można z odkrytego materiału wnioskować o konstrukcji domostw lub innych zabudowań. „W wykopach wewnątrz grodu nie osiągnięto wczesnośredniowiecznej warstwy kulturowej [...] występowały warstwy zawierające obok liczного materiału wczesnośredniowiecznego, również ceramikę średniowieczną i gruz ceglany z cegieł gotyckich [...]. W wykopach wytyczonych na wzniesieniu po wale, do głębokości 40–100 cm od powierzchni występowały warstwy zawierające również obok materiału wczesnośredniowiecznego także ceramikę średniowieczną. Pod nimi wystąpiła jednak warstwa gliny przemieszanej z piaskiem, zawierająca wyłącznie ceramikę wczesnośredniowieczną i kości zwierzęce” (Grześkowiak 1963, s. 36–37).

Jan Grześkowiak twierdził, że gród tzw. pierścieniowaty zbudowany został w 2. połowie IX wieku i funkcjonował do około 2. połowy XII stulecia. Następnie we wschodniej części zniszczonego przez pożar grodu zbudowano gródek tzw. stożkowaty, który miał istnieć od końca XII do końca XIII wieku lub ewentualnie do początków XIV stulecia. W wyniku późniejszych badań weryfikacyjnych przeprowadzonych przez Leszka Kajzera, Annę Marciniak-Kajzer i Arkadiusza Horonziaka w latach 90. XX wieku oraz pod kierunkiem autorki niniejszego tekstu w 2007 i 2008 roku, ustalenia dotyczące chronologii uległy znacznej

⁹ Ze względu na fakt, że obiekty te nie są w obecnej formie ani klasycznym grodziskiem pierścieniowatym, ani tylko gródkiem stożkowatym określenia: obiekt „pierścieniowaty” i „stożkowaty” – użyte w pracy L. Kajzera (2000, s. 165–175) zostaną podtrzymane w niniejszym tekście, tu zamiennie także określane jako tzw. gród pierścieniowaty i tzw. gródek stożkowaty.

zmianie (Marciniak-Kajzer, Horonziak, Kajzer 1998; Lewandowska 2007; 2008; 2011, s. 541–552).

Po rozpoznaniu wczesnośredniowiecznego materiału źródłowego ze stanowiska 1, którego największy zespół pochodzi z badań prowadzonych w latach 60. XX wieku, powstanie pierwszego obiektu obronnego można łączyć z inicjatywą państwową, niewykluczone, że w celu umacniania północno-mazowieckiej rubieży być może w czasach Bolesława Śmiałego, nie zaś jak chciał pierwszy badacz tego stanowiska już z 2. połową IX wieku (Kajzer 2000, s. 169–170). Jan Wroniszewski skłania się natomiast do tego, aby powstanie pierwszego grodu w *Starym Rypinie* odnosić do okresu odbudowy monarchii piastowskiej przez Kazimierza Odnowiciela (lata 1039–1058), dopuszczając także możliwość, że inicjatywę tę „[...] można przypisywać tak Masławowi, jak też Kazimierzowi Odnowicielowi lub – najpóźniej – Bolesławowi Śmiałemu (Wroniszewski 2010, s. 100–101). Niewykluczone, że uwagi dotyczące grodów na Mazowszu, zaprezentowane przez Marka Dulinicza, należy odnieść też do *Starego Rypina*: „[...] sieć ośrodków wczesnomiejskich na wczesnośredniowiecznym Mazowszu była rzadka. Ich rozwój rozpoczyna się właściwie dopiero w drugiej połowie XI wieku, czyli w okresie, kiedy Mazowsze zostało ponownie podbite przez Piastów” (Dulinicz 2001, s. 23¹⁰). Tym bardziej może to być zasadne, że obszar ten we wczesnym średniowieczu należał do prowincji mazowieckiej i zapewne podlegał zbliżonym procesom osadniczym. Jednakże przypuszczenie to w przyszłości należy bezwzględnie zweryfikować wykopaliskowo, także w celu pozyskania źródeł do datowania metodami przyrodniczymi (Dulinicz, Ważny 2004, s. 9–13). W przypadku pierścieniowatego obiektu obronnego rozpoznanie archeologiczne przeprowadzone w 2007 i 2008 roku także nie eksplikuje sytuacji, bowiem w wykopach badawczych (1/07, 2/08, 3/08) zarejestrowano przede wszystkim nawarstwienia późnośredniowieczne, a wczesnośredniowieczny materiał ceramiczny występował głównie na wtórnym złożu. Natomiast relatywnie dobrze zachowane wczesnośredniowieczne warstwy i obiekty udało się uchwycić na rozległym stanowisku 3. W jego wschodniej części natrafiono na relikty wczesnośredniowiecznego podgrodzia, w tym jamy gospodarcze, piecowiska, warstwy średniowiecze datowane od 2. połowy XI do 1. połowy XIII wieku, z bardzo licznym materiałem ceramicznym (ryc. 3). Liczne również były wyroby z kości i poroża (m.in. igły, hetki, szydła, kolce, grzebienie), przedmioty z żelaza (m.in. nożyki, haczyki, okucia, gwoździe, skoble, krzesiwa, groty strzał łuku), czy z brązu i srebra (m.in. fragment wagi szalkowej, pierścionki z brązu, fragment zauszniczy, kabłączki skroniowe, misa brązowa), także przęśliki, fragment żarna, osetki oraz zwierzęce szczątki kostne (Makowiecki 2007; 2009). Można przypuszczać, że podobnie datowane jest cmentarzysko odsłonięte na stanowisku 6, które zostało tylko fragmentarycznie rozpoznane w wyniku

¹⁰ W pracy tej także obszerne przedstawienie rozumienia ośrodków wczesnomiejskich dla okresu wczesnego średniowiecza.

Ryc. 3. Starorypin Prywatny, gm. Rypin. Stanowisko 3, południowy profil wykopu 4/09 (oprac. A. Domżański, J. Lewandowska)

Fig. 3. Starorypin Prywatny, Rypin commune. Site 3, south section of trench 4/09 (prepared by A. Domżański, J. Lewandowska)

ratowniczej interwencji w 2010 roku, a także prawdopodobnie w latach 60. XX wieku, choć w tym przypadku relacje z badań nie są jednoznaczne.

Konkludując rozważania nad fazą wczesnośredniowieczną zaakcentujmy, że wszystkie ustalenia dotyczące tego stadium funkcjonowania ośrodka w *Starym Rypinie*, w tym szczególnie obiektu tzw. pierścieniowatego, osady podgrodowej, cmentarza wymagają dalszych interdyscyplinarnych badań.

Wyniki badań późnośredniowiecznych nawarstwień z opisywanego miejsca centralnego znacznie uzupełniają sądy historyków i wzmianki w źródłach pisanych. Na podstawie prac wykopaliskowych prowadzonych w 2007 i 2008 roku na stanowisku 1, przedstawiono koncepcję użytkowania tego miejsca w jego nowej formie, wskazującej na głębokie przemiany funkcjonalne struktury osadniczej, charakterystyczne dla zmian ustrojowo-politycznych tego czasu (Piekarski 2007, s. 9–19). Początkowo ustalono, że na sztucznie usypanym kopcu wzniesiono drewnianą budowlę, której funkcjonowanie można datować w bardzo szerokich ramach na 2. połowę XIII wieku i ewentualnie początek 1. połowy XIV stulecia¹¹. Przypuszczenia, że po wykonaniu datowania metodą ¹⁴C, okazały się jednak błędne, a warstwy spalenizny związane z pierwszym grodem wczesnośredniowiecznym. Z fazy późnośredniowiecznej pochodziły natomiast relikty kamiennego fundamentu,

¹¹ Problemem *Starego Rypina* – w odniesieniu zarówno do fazy wczesnośredniowiecznej, jak i późnośredniowiecznej – jest fakt, że dotychczas pozyskane drewno ze względu na stan zachowania nie stwarza możliwości wykonania analiz dendrochronologicznych, które mogłyby pomóc w uściśleniu chronologii kolejnych etapów przebudowy obiektu.

zarejestrowane w północno-wschodniej części „stożka” (ryc. 4). Jak wskazuje analiza źródeł archeologicznych i pisanych, obiekt ten funkcjonował do połowy XIV wieku. Interesującą sytuację stratygraficzną uchwycono także w wykopie 3/08 na obiekcie „pięścieniowatym”, gdzie stwierdzono późnośredniowieczne nawarstwienia, a poniżej fosę przebiegającą na osi północ–południe (ryc. 5).

Istotnych informacji o drugiej fazie użytkowania tzw. gródka stożkowatego wraz z tzw. grodem pięścieniowatym dostarcza wspomniany już wcześniej dokument z 1323 roku, w którym znajdujemy informację o nadaniach dla bożogrobców. Został on wystawiony w Starym Rypinie przez księżnę Anastazję oraz jej dwóch synów – Władysława i Bolesława. Rodzina książęca postanowiła ulokować pod nowym zamkiem rypińskim – *sub castro novo sitos* – szpital, na którego uposażenie przeznaczono 30 łanów. Dokument ten interpretowany był pierwotnie przez Ambrożego Boguckiego jako pierwsza wzmianka o dzisiejszym Rypinie (Bogucki 1967, s. 56). Z interpretacją tą nie zgodzili się między innymi Jan Powierski i Leszek Kajzer, uważając, że określenie „nowy zamek”, odnosi się do istnienia nowej fazy grodu (Guldon, Powierski 1974, s. 141–142; Kajzer 2000, s. 171). Przypuszczenia te potwierdziły wyniki badań archeologicznych prowadzonych w miejscu centralnym w latach 2007 i 2008. Informacje dotyczące naprawy i odbudowy grodu w Starym Rypinie znajdują się w kolejnym źródle pi-sanym. Rycerz Chwał, sędzia łączyczy, który – jak twierdził w zeznaniu złożonym w 1339 roku – wielokrotnie był z Władysławem Łokietkiem w tym czasie na ziemi dobrzyńskiej, miał być świadkiem, jak on *fecit plantari castrum dictum Ripin*, czyli umocnił gród w Rypinie (*plantari* – palisada). Wiadomość ta niewątpliwie dotyczy także Starego Rypina, a fakt przedstawiany przez świadka w 1339 roku, mógł mieć miejsce w latach 1327–1329, kiedy Władysław Łokietek sprawował władzę w ziemi dobrzyńskiej. Kres funkcjonowania tego miejsca centralnego w fazie późnośredniowiecznej potwierdzają nie tylko wyniki badań archeologicznych, ale także źródła pisane, w tym dokument z 1349 roku, mocą którego bożogrobcom przekazano opuszczoną już górę grodową (Bogucki 1974, s. 73–74).

Późne średniowiecze w Starym Rypinie i pierwsze rypińskie *civitas* to nie tylko tzw. gródek stożkowaty. Podczas jego użytkowania osadniczo intensywnie wykorzystywany był także tzw. gród pięścieniowaty. Funkcjonowały one razem, posiadając, duże naturalne walory obronne; zlokalizowane są bowiem na wzgórzu morenowym, otoczonym od północy i południa głębokimi jarami, w których płyną strumienie, w tym wspominana w dokumentach średniowiecznych rzeczka Liwonna (dziś Linnia) (Kajzer, Horonziak 1995, s. 199). Mamy więc do czynienia z położonym na tzw. gródku stożkowatym obiektem mieszkalno-obronnym, najprawdopodobniej typu wieżowego (*motte*), funkcjonującym wraz z dolnym dziedzińcem na tzw. grodzie pięścieniowatym. Rozwiązania takie znane są z innych terenów, zarówno w Polsce, jak i Europie (Poliński 2007, s. 49; 2013, s. 179–182). Można je zaliczyć do tzw. zamków typu przejściowego, doskonale pokazujących

Ryc. 4. Starorypin Prywatny, gm. Rypin. Stanowisko 1, wykop 1/07 – pozostałości budynku posadowionego na kamiennych ławach (fot. J. Lewandowska)

Fig. 4. Starorypin Prywatny, Rypin commune. Site 1, trench 1/07 – remains of a building erected on stone foundations (photo J. Lewandowska)

Ryc. 5. Starorypin Prywatny, gm. Rypin. Stanowisko 1, wykop 3/08 – późnośrednio-wieczne nawarstwienia i pozostałości fosy (fot. J. Lewandowska)

Fig. 5. Starorypin Prywatny, Rypin commune. Site 1, trench 3/08 – late medieval layers and remains of the moat (photo J. Lewandowska)

metamorfozę tradycyjnego budownictwa grodowego w murowane zamki, przy utrzymaniu europejskiej konwencji siedziby feudalnej typu *motte* i *bailey*. Zaznaczmy jednak, że w odniesieniu do ziemi dobrzyńskiej to rozwiązanie architektoniczno-koncepcyjne stanowi wyjątek.

W wykopach badawczych na stanowisku 1 (1/07, 2/08, 3/08) odkryto liczny materiał źródłowy. Dominują fragmenty późnośredniowiecznych naczyń ceramicznych (przede wszystkim stalowo-szarych), znaczny zbiór stanowią także kości zwierzęce, w tym pozostałości ichtiofauny, między innymi ości śledzia i jesiotra¹² oraz przedmioty codziennego użytku, na przykład skoble, nożyki, przedmioty z kości i rogu, naczynia szklane (fragmenty). Dość liczną kategorią źródeł są również militaria, w tym pugiinał nożowy i około 40 grotów bełtów kuszy (Martyka 2011, s. 81–100). W pobliżu reliktyw fundamentu kamiennego (w wykopach 1/07 i 2/08) odkryto monety zakonu krzyżackiego – brakteaty, najstarszy datowany jest na lata 1307/1308–1317/1318, najmłodszy od lat 1337/1338 do około 1345 roku (Lewandowska w druku).

Z późnośredniowieczną fazą funkcjonowania obiektu w *Starym Rypinie* związane jest także cmentarzysko zlokalizowane na wschód od dawnego grodu (stanowisko 3), które w niewielkim zakresie było badane w latach 2008, 2009 i 2014. Zarejestrowano tam pochówki orientowane na osi wschód–zachód, z czaszką skierowaną na zachód; zostały one wkopane w późnym średniowieczu we wcześniejsze warstwy wczesnośredniowieczne, co utrudnia pewną identyfikację intencjonalnego wyposażenia grobu. Stwierdzono także pochówki atypowe, między innymi mężczyzny pochowanego w pozycji na brzuchu, czy mężczyzny ze związanymi kończynami dolnymi. Ze względu na brak wyposażenia umożliwiającego datowanie, precyzyjne określenie czasu funkcjonowania tego miejsca pochówków wymaga wykonania kolejnych specjalistycznych analiz¹³. Materiał kosztny dostarczył interesujących informacji o populacji zamieszkującej *Stary Rypin* w późnym średniowieczu, stwierdzono między innymi zmiany patologiczne i tafonomiczne: osteofity, urazy zagojone, zrośnięte złamania, guzki Schmorla, próchnicę¹⁴. Cmentarzysko to należy łączyć z towarzyszącą mu świątynią, kaplicą. Dotychczasowe wyniki badań powierzchniowych i wykopaliskowych

¹² Analiza archeozoologiczna przeprowadzona została przez prof. dr. hab. inż. Daniela Makowieckiego z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Sprawozdania znajdują się w archiwum Działu Archeologii Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie.

¹³ Dotychczas z cmentarzyska uzyskano tylko jedną datę ¹⁴C – 850±60 BP; wykonano ją w Laboratorium Datowań Bezwzględnych w Cjanowicach, przez zespół Marka Krąpca (Starorypin, pr. 182/09, nr laboratoryjny MKL–627).

¹⁴ Analizy antropologiczne zostały przeprowadzone przez dr. hab. Tomasza Kozłowskiego oraz dr. Alicję Drozd z Zakładu Antropologii Wydziału Biologii i Ochrony Środowiska Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (w 2008, 2009 roku) oraz przez dr. Sylwię Łukasik z Zakładu Biologii Ewolucyjnej Człowiek Instytutu Antropologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (w 2014 roku). Sprawozdania z tych analiz znajdują się w archiwum Działu Archeologii Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie.

oraz wykonanych metodami nieinwazyjnymi wskazują raczej na obiekt drewniany, niewykluczone, że chodzi o kaplicę pw. św. Marii Magdaleny, o której istnieniu na podgrodzium wspomina falsyfikat z 1355 roku (Bogucki 1974, s. 71–80)¹⁵. Od-
rębne zagadnienie stanowi bytność i działalność (w tym funkcjonowanie kościoła i szpitala) w *Starym Rypinie* Zakonu Kanoników Regularnych Stróżów Świętego Grobu Jerozolimskiego, nazywanego bożogrobcami, tu tylko zasygnalizowane w kontekście procesów miastotwórczych.

W świetle interpretacji źródeł pisanych przy grodzie w *Starym Rypinie* na początku XIV wieku istniało podgrodzie, nazywane w źródłach pisanych miastem. Ambroży Bogucki pisze: „Z dokumentu biskupa płockiego z 1326 r. i z dokumentu dla bożogrobców z 1349 r. dowiadujemy się m.in., że przy grodzie kasztelańskim w Starorypinie istniało na początku XIV w. miasto (civitas). W mieście tym była kaplica Św. Marii Magdaleny (1355) i łaźnia (1351). Pod miastem bożogrobcy zbudowali na początku XIV w. kościół NMP i Św. Piotra i Pawła oraz szpital (1323). Pod grodem nad rzeczką Linowną był młyn wodny ze stawem rybnym (1349, 1351). W XIII w., a zapewne także na początku XIV w., była w Starorypinie komora celna” (Bogucki 1974, s. 79–80). Jan Wroniszewski twierdzi, że lokacja ta na prawie niemieckim miała miejsce pomiędzy 24 czerwca 1323 roku a 26 marca 1326 roku i była uzasadniona koniecznością rekonstrukcji gospodarczej i osadniczej ziemi dobrzyńskiej po najeździe litewskim z września 1323 roku (Wroniszewski 2010, s. 104–108). Zdaniem Janusza Bieniaka zamysł założenia miasta w *Starym Rypinie* zrodził się jeszcze wcześniej, o czym świadczy fundacja kościoła pw. NMP i św. św. Piotra i Pawła, szpitala oraz sprowadzenie bożogrobców. W tych ustaleniach pomocne są wyniki badań archeologicznych na stanowisku 3. W 2015 roku założono, w znacznym oddaleniu od poprzednich, dwa wykopy o charakterze sondażowym (6/15 i 7/15), w których nawarstwienia kulturowe oraz warstwa naturalna pozwalają określić jedną z rubieży *plateau* zamieszkałego w późnym średniowieczu. W wykopie 7/15, szczególnie w profilu południowo-wschodnim, uchwycono dwufazowość użytkowania tej krańcowej przestrzeni w omawianym okresie, a także doskonale zachowane pozostałości pieca (ryc. 6). Warto odnotować, że w tej części stanowiska reliktoowo występują ślady wczesnośredniowiecznego osadnictwa, zaś pozyskany materiał masowy, jak i stratygrafia są głównie późno-średniowieczne. Wyniki tych ostatnich badań w znacznym stopniu wpływają na

¹⁵ Źródła pisane wskazują na istnienie w *Starym Rypinie* co najmniej dwóch świątyń. Pierwsza łączona jest z kościołem pw. św. Wojciecha (m.in. Żebrowski 1976; Gałkowski 2009 – tam dalsza literatura) i lokalizowana przy starym grodzie. Przypuszczenie to wymaga dalszych badań, bowiem zaskakujące jest dla czego wzmianka o tej świątyni pojawia się dopiero w źródle z początku XVII wieku. Nie można wykluczyć istnienia kościoła już w pierwszym okresie funkcjonowania *Starego Rypina*, nie uważam jednak za zasadne łączenie go ze świątynią wymienioną tylko w jednym źródle – z wizytacji z 1605 roku: „Kościołek drewniany św. Wojciecha między folwarkami miejskimi za miastem zgorzał, nie było tam żadnego funduszu” (Gałkowski 2009, s. 17). Z całą pewnością natomiast ze *Starym Rypinem* należy łączyć kościół Bożogrobców oraz kaplicę pw. św. Marii Magdaleny; oba obiekty czekają na dalsze badania, przede wszystkim w celu ich zlokalizowania.

Ryc. 6. Starorypin Prywatny, gm. Rypin. Stanowisko 3, wykop 7/15 – pozostałości późnośredniowiecznego pieca (fot. J. Mosiejczyk)

Fig. 6. Starorypin Prywatny, Rypin commune. Site 3, trench 7/15 – remains of late medieval kiln (photo J. Mosiejczyk)

zmianę wcześniejszych przypuszczeń (opartych jednak wyłącznie na obserwacji powierzchniowej) dotyczących osadnictwa i zagospodarowania opisywanego miejsca we wczesnym i późnym średniowieczu. Sformułowanie ostatecznych tez wymaga jednak dalszych badań tego rozległego stanowiska (ryc. 7).

W śledzeniu powstania i rozwoju miasta czy to w *Starym*, czy może już *Nowym* Rypinie istotne znaczenie miały wyniki badań na stanowisku 4, położonym na południe od obiektu obronnego, gdzie w latach 2014–2016 zweryfikowano i przebadano średniowieczny piec do wypału cegły, pozostawiony z całym wsadem (ryc. 8). Najbliższą analogią do tego obiektu jest piec odkryty w Narzymiu koło Działdowa (Arszyński 1970, s. 62–68). Dzięki datowaniu metodą luminescencyjną ustalono, że mur, z którego pochodził materiał datujący po raz ostatni poddany został działaniu wysokiej temperatury 705 lat temu, przy minimalnej niepewności tego oszacowania 41 lat (Chruścińska 2016).

Na zakończenie rozważań nad późnośredniowieczną fazą warto podnieść problem tzw. krzyżacki, do tej pory nie rozpatrywany szerzej w kontekście *Starego* Rypina. Zastanowienia wymaga bowiem concept, że druga faza późnośredniowiecznego grodu była bardzo mocno zdeterminowana przez krzyżacką okupację ziemi dobrzyńskiej, a i sama translokacja na teren nowego miasta mogła

Ryc. 7. Starorypin Prywatny, gm. Rypin. Widok stanowiska 3 (fot. M. Bogacki)
Fig. 7. Starorypin Prywatny, Rypin commune. View of site 3 (photo M. Bogacki)

Ryc. 8. Starorypin Prywatny, gm. Rypin. Widok stanowiska 4 (fot. D. Pudełko)
Fig. 8. Starorypin Prywatny, Rypin commune. View of site 4 (photo D. Pudełko)

być zamysłem i realizacją Krzyżaków, niedokończoną jednakże w konsekwencji postanowień pokoju kaliskiego. Zaznaczmy, że między pierwszą lokacją Rypina, datowaną na lata 1323–1326, a drugą – na nowym miejscu w 1345 roku, ziemia dobrzyńska była miejscem burzliwych wydarzeń. W tym czasie w 1329 roku nastąpiło jej pierwsze zajęcie przez Krzyżaków. Jak podaje źródło z 16 marca 1330 roku dotychczasowy namiestnik ziemi dobrzyńskiej – Jan Luksemburczyk sprzedał ją Zakonowi, a północna jej część miała podlegać krzyżackiemu włodarzowi (*provisor*) z Rypina (Guldon, Powierski 1974, s. 208). Jednak ta i wiele innych kwestii wymagają dalszych badań i budowania nowych hipotez, w oparciu o jak najszersze spektrum źródeł. I choć bywa to irytujące, jak wiele pytań nadal jest bez odpowiedzi, to jest tak samo frapujące i perspektywiczne badawczo.

Niestety, wyniki badań archeologicznych o ile weryfikują specyfikę zabudowy, zagospodarowania przestrzennego, dostarczają szeregu nowych ruchomych źródeł do poznania kondycji ekonomicznej i innej pierwszych rypinian, to jednak nie są wystarczającym źródłem dla rozpoznania pełnej przeszłości tego wyjątkowego miejsca. Nadal wskazane jest prowadzenie badań interdyscyplinarnych, nieinwazyjnych i wykopaliskowych w obrębie tego ważnego kompleksu osadniczego na pograniczu kultur i idei.

Literatura

Arszyński M.

- 1970 *Technika i organizacja budownictwa ceglanego w Prusach w końcu XIV i w pierwszej połowie XV wieku*, *Studia z dziejów rzemiosła i przemysłu*, t. 9, s. 7–139.

Bieniak J.

- 1990 *Recepcja prawa chełmińskiego na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej w średniowieczu*, [w:] *Studia Culmensia historico-iuridica czyli księga pamiątkowa 750-lecia prawa chełmińskiego*, t. 1, red. Z. Zdrójkowski, Toruń, s. 193–228.
- 1994 *Od wójtów Rypina do rodu szlacheckiego. Starorypińscy w XIV i XV wieku*, [w:] *Rypin – szkice z dziejów miasta*, red. M. Krajewski, Rypin, s. 39–78.

Bogucki A.

- 1967 *Powiat rypiński w średniowieczu (do połowy XV wieku)*, [w:] *Szkice Rypińskie. Materiały z sesji popularno-naukowej zorganizowanej z okazji 900-lecia Rypina w dniu 27 listopada 1965 r.*, red. Z. Jędrzyński, Bydgoszcz, s. 45–57.
- 1974 *Z dziejów Rypina. Sprawa autentyczności dwóch dokumentów z XIV w.*, *Prace Wydziału Nauk Humanistycznych Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego*, seria C, nr 14, *Prace Komisji Historii* 10, Warszawa–Poznań, s. 71–80.
- 1988 *Uwagi o kasztelaniach wschodniokujawskich i dobrzyńskich (XI–XIV w.)*, *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*, t. 6, s. 69–96.
- 1992 *Kasztelania i powiat rypiński w średniowieczu*, *Ziemia Dobrzyńska. Zeszyty Historyczne Dobrzyńskiego Oddziału WTN*, t. 2, s. 7–15.

Chruścińska A.

- 2016 Raport z wykonania prac badawczych w ramach umowy nr 427/15 z dnia 30.06.2015 r. Określenie metodą luminescencyjną wieku prób cegły pochodzącej ze stanowiska archeologicznego w Starym Rypinie, maszynopis w archiwum Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie, Toruń.

Dulinicz M.

- 2001 *Zalążki miast na wczesnośredniowiecznym Mazowszu (X–XII w.)*, Rocznik Mazowiecki, t. 13, s. 11–23.

Dulinicz M., Ważny T.

- 2004 *Dendrologia o datowaniu mazowieckich grodzisk*, Rocznik Mazowiecki, t. 16, s. 9–27.

Gajda A.

- 1981 Osadnictwo grodowe ziemi dobrzyńskiej w okresie od VI do XV wieku, maszynopis pracy magisterskiej w archiwum Działu Archeologii Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie, Łódź.

Gałkowski P.

- 2009 *Parafia Świętej Trójcy w Rypinie (monografia historyczna)*, Rypin.

Guldon Z., Powierski J.

- 1974 *Podziały administracyjne Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej w XIII–XIV wieku*, Warszawa–Poznań.

Grzeškowiak J.

- 1963 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 1961 roku w Starorypinie na stanowisku I*, [w:] *Zbiór Dokumentów Tysiąclecia Państwa Polskiego w Rypinie. Badania archeologiczne w latach 1959–1961*, red. R. Piotrowski, Rypin, s. 35–37.
- 1967 *Wczesnośredniowieczne osadnictwo w Starorypinie i okolicy*, [w:] *Szkice Rypińskie. Materiały z sesji popularno-naukowej zorganizowanej z okazji 900-lecia Rypina w dniu 27 listopada 1965 r.*, red. Z. Jędrzyński, Bydgoszcz, s. 30–37.

Kajzer L., Horonziak A.

- 1995 *Budownictwo obronne ziemi dobrzyńskiej*, [w:] *Budownictwo obronno-rezydencjonalne Kujaw i ziemi dobrzyńskiej*, cz. 4, red. L. Kajzer, Włocławek, s. 199–200.

Kajzer L.

- 2000 *Nowy zamek w starym Rypinie*, [w:] *Archaeologia et historia. Księga jubileuszowa dedykowana Pani Profesor Romanie Barnycz-Gupieńcowej*, Łódź, s. 165–175.

Labuda G.

- 1978 *Początki klasztoru w świetle źródeł pisanych*, [w:] *Materiały sprawozdawcze z badań zespołu pobenedyktynskiego w Mogilnie*, z. 1, Warszawa, s. 1–59.

Lewandowska J.

- 2007 Sprawozdanie z badań archeologicznych przeprowadzonych na tzw. grodzisku stożkowatym w roku 2007, maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Toruniu, Delegatura we Włocławku, Rypin.

- 2008 Sprawozdanie z badań archeologicznych przeprowadzonych w roku 2008 na tzw. grodzisku pierścieniowatym i stożkowatym w roku 2008, maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Toruniu, Delegatura we Włocławku, Rypin.
- 2009 *Średniowieczny kompleks osadniczy w Starorypinie, gm. Rypin, stanowisko 1 i 2, woj. kujawsko-pomorskie w świetle badań archeologicznych w latach 2007–2008*, Rocznik Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie, t. 1, s. 27–50.
- 2010 *Rypin i jego okolice w pradziejach i wczesnym średniowieczu*, [w:] *Rypin – dzieje miasta*, t. 1, red. K. Mikulski, Rypin, s. 78–85.
- 2011 *Średniowieczny kompleks osadniczy w Starorypinie, gm. Rypin, woj. kujawsko-pomorskie w świetle badań archeologicznych prowadzonych w latach 2007–2009*, [w:] *XVII Sesja Pomorzoznawcza*, t. 1: *Od epoki kamienia do wczesnego średniowiecza*, red. M. Fudziński, H. Paner, Gdańsk, s. 541–552.
- w druku Brakteaty krzyżackie z późnośredniowiecznego obiektu obronnego w miejscowości Starorypin, gm. Rypin, woj. kujawsko-pomorskie, Rocznik Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie, t. 3.
- Lewandowska J., Szymkowicz A.
- w druku Osada ludności kultury pomorskiej odkryta na wielokulturowym stanowisku numer 3 w miejscowości Starorypin, gm. Rypin, woj. kujawsko-pomorskie, Rocznik Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie, t. 3.
- Łytka A.
- 2007 Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Starorypinie, maszynopis pracy magisterskiej w archiwum Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie, Toruń.
- Makowiecki D.
- 2007 Wyniki badań archeologicznych zwierzęcych szczątków kostnych z gródka stożkowatego, stan. 1 w Starorypinie, maszynopis w archiwum Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie, Toruń.
- 2009 Wyniki badań archeologicznych ze Starorypina, stan. 3 (sezon 2009), maszynopis w archiwum Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie, Toruń.
- Marciniak-Kajzer A., Horonziak A., Kajzer L.
- 1998 Archeologiczne badania weryfikacyjno-konserwatorskie w Starorypinie koło Rypina, woj. włocławskie. Tzw. grodzisko pierścieniowate i stożkowate, maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Toruniu, Delegatura we Włocławku, Łódź.
- Martyka K.
- 2011 *Znaleziska uzbrojenia z terenu grodziska w Starorypinie*, Rocznik Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie, t. 2, s. 81–100.
- Olczak J., Siuchniński K.
- 1976 *Typologia wczesnośredniowiecznych grodzisk Pomorza Środkowego*, *Slavia Antiqua*, t. 23, s. 111–152.
- Poliński D.
- 2007 *Wczesne warownie w Prusach w kontekście miejscowych obiektów obronnych o umocnieniach drewniano-ziemnych*, *Archaeologia Historica Polona*, t. 16, s. 41–61.
- 2013 *Pień. Siedziba krzyżackich prokuratorów w ziemi chełmińskiej*, Toruń.

Ptaszyński P.

1999 *Zakon Bożogrobców na Ziemi Dobrzyńskiej. Zarys dziejów*, Rypin–Warszawa.

Szybkowski S.

2010 *Świadkowie przywileju Wielkiego Mistrza Ulryka von Jungingen z 28 X 1409 roku. Z badań nad prokryżacką orientacją wśród szlachty dobrzyńskiej w okresie wojny 1409–1411*, *Zapiski Historyczne*, t. 75, z. 2, s. 23–46.

Wroniszewski J.

2010 *Rypin gród i miasto w czasach średniowiecza*, [w:] *Rypin – dzieje miasta*, t. 1, red. K. Mikulski, Rypin, s. 87–133.

Zalewski A.

1892 *Kilka wiadomości z dziedziny starożytnictwa*, *Pamiętnik Fizyjoğraficzny*, t. 12, dz. 4: *Antropologia*, s. 7.

Żebrowski T.

1976 *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock.

STARY RYPIN – FROM STRONGHOLD TO TOWN

Summary

The archaeological sites belonging to first Rypin settlement complex (today Starorypin, Rypin commune, Kuyavian-Pomeranian Voivodeship) are a unique phenomenon, one might say that even in the scale of the country. Ring stronghold, conical stronghold, settlements (of the Pomeranian culture, early medieval, late medieval), brickyard, burial ground and church – perhaps more than one – are of a unique scientific value, which should be investigated, also by rescue excavations.

The aforementioned defensive structures with the settlement complex in *Stary Rypin* were undoubtedly crucial for the development of the settlement and cultural relations in the area of later formed, historic Dobrzyń Land and for a very long time – at least from the mid-11th century, and certainly to the mid-14th century. Written sources indicate that already *Stary Rypin* was a town founded probably between 1323 and 1326. Before 1345, for unknown reasons, there was a translocation of the settlement and administrative centre to the area of today's town Rypin, ending the history of this important centre.